

Çin ve Arap Ülkeleri Arasındaki Kültürel Alışverişlerin Gelişimi: Kuşak ve Yol Çağı'nda Fırsatlar ve Zorluklar*

DEGANG SUN*

Prof. Dr.
Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü,
Fudan Üniversitesi, Şanghay, Çin

AML ALI ABDRABOU**

Dr.
Ürün Operasyon Müdürü
Beeto Arabia Company, Mısır

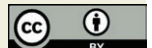
**Degang Sun, Fudan Üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi profesörüdür. Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde profesör ve müdür yardımcılığı yapmıştır. Araştırma alanları Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkiler, büyük güçlerin Ortadoğu'daki stratejileri ve Çin'in Ortadoğu diplomasisidir. Makaleleri Mediterranean Politics, Journal of Contemporary China ve Africa Spectrum gibi dergilerde yer almıştır.*

Email: sundegang@fudan.edu.cn

***Aml Ali Abdrabou genç bir sinologdur. Doktorasını 2020 yılında Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde (Shanghai International Studies University, Shanghai, China) yapmıştır. Araştırma alanları arasında Çin-Arap kültürel ilişkileri ve Kuşak ve Yol Girişimi bulunmaktadır.*

Email: 1502110336@qq.com

Atf: Sun, D. & Abdrabou, A.A. (2021). Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin gelişimi: Kuşak ve yol çağında fırsatlar ve zorluklar. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 2(4), 24-42.

ÖZ

Bu makale, Çin-Arap kültürel ilişkilerinin kapsamını, özelliklerini ve bunların siyasi ve ekonomik ikili ortaklıklara etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu ikili ilişkiler, 2010 yılında kurulan stratejik işbirliğinden 2018 yılında stratejik ortaklığa dönüşmüştür. Siyasi işbirliği, ekonomik kalkınma ve kültürel alışverişler, çağdaş Çin-Arap stratejik ortaklığının üç ayağını temsil etmektedir. Çin'in Arap ülkeleriyle kültürel alışverişi farklı kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Eğitim, yayın, turizm ve din alanlarındaki alışverişler kültürel alışverişin temel direği haline gelmiştir. Bu süreçte Dışişleri Bakanlığı, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Propaganda Dairesi, Xinhua Haber Ajansı, Devlet Radyo ve Televizyon İdaresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın ve Yayın İdaresi, Devlet Din İdaresi, Eğitim Bakanlığı, Çin Dil Eğitimi ve İşbirliği Merkezi, Çin-Arap Dostluk Derneği ve diğer birimler, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlere katılmak için bir portföy oluşturmuştur. İki ülkenin kültürel alışverişleri Çinli ve Arap yetkililer tarafından yönlendirilmektedir. İki taraf, kalplerin ve zihinlerin alışverişinde Güney-Güney işbirliğinin bir örneğini oluşturmuştur. Sürec boyunca, Çin'in Arap dünyasındaki yumuşak gücünü artırmanın önemli bir yolu olan Çin ve Arap ülkeleri arasındaki stratejik işbirliği zenginleştirilmiştir. Bu arka planda mevcut çalışmada öncelikle Çin'in kültürel işbirliği araçlarının neler olduğu ve hangi organizasyonlardan yararlandığından bahsedilecek, ardından, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki entelektüel işbirliği, kamuoyunun rolü, karşılıklı anlayışı geliştirmenin yolları ve dini gruplar arasındaki etkileşimler ele alınacaktır. Son olarak, bu konular sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin-Arap ilişkileri, Çin'in Ortadoğu diplomasisi, Kuşak ve Yol Girişimi, kültürel alışverişler, yumuşak güç

Giriş

ORTADOĞU'NUN VE İSLAM NÜFUSUNUN merkezi olan Arap dünyası, Batı Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanmaktadır. Arap Denizi, Kızıldeniz ve Akdeniz ile çevrili olan Arap ülkeleri 13 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır ve yaklaşık 400 milyon nüfusa sahiptir (Sun, 2020: 37). Çinliler ve Araplar, yaklaşık 2,000 yıl öncesine uzanan eski İpek Yolu'nun kurucu ortakları olarak, halklar arası alışverişlerde uzun bir geçmişe sahiptir. Kuşak ve Yol'un doğu ve batı uçlarında yer alan Çin ile Arap ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı sonrası Batı'nın Avrasya ve Afrika hakimiyetinden sonra ötekileştirilmiş gelişmekte olan ülkelerdir. Günümüzde, Çin-Arap ilişkilerinin üç itici gücünü siyasi alışverişler, ekonomik işbirliği ve kültürel alışverişler oluşturmaktadır ve bunlar arasında kültürel alışverişler konusundaki çalışmaların yetersiz olduğu göze çarpmaktadır.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler nitelik açısından geçmişte dalgalı bir seyir izlerken, Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) hayata geçmesiyle sürekli olarak gelişmiştir. Bu makale, KYG dönemindeki Çin-Arap kültürel alışverişlerini incelemektedir. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin hem yukarıdan aşağıya rehberliği hem de aşağıdan yukarıya katılımı nasıl gerektirdiği vurgulanmaktadır. Sosyal organizasyonların, işletmelerin ve sivil toplum kuruluşlarının isteğini harekete geçirmek ve “yetkililerin zemini hazırladığı, toplumun harekete geçtiği” “hükümet güdümlü ve toplum odaklı” bir etkileşim oluşturmak amaçlanmaktadır. Pekin, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in dile getirdiği gibi, “Çin-Arap ortak kader toplumu”-nun inşası için Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerde pratik sonuçlar peşinde koşmaktadır.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler; kültür, eğitim, sanat, bilim ve teknoloji, sağlık, spor, din, turizm, basın ve yayın, radyo, film ve televizyon, akademi alanlarındaki alışverişleri kapsayan çeşitli resmi ve hükümet dışı etkileşimleri içermektedir (Ding & Chen, 2018:30).

Bu alışverişler, toplam 23 egemen devletin yanı sıra yerel yönetimleri, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ve Arap Ligi gibi uluslararası bölgesel örgütleri de içermektedir. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki bu kültürel alışverişlerin odak noktasını ise eğitim, turizm, medya ve din oluşturmaktadır. Ayrıca, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki bu tür kültürel alışverişler, personel değişimi, klasik kitapların tercümesi ve yayınlanması, medya ve yeni medya değişimleri dahil olmak üzere hem dijital hem de fiziksel platformlarda gerçekleşmektedir. Medeniyetler Arası Diyalog Konferansı, Çin-Arap Dostluk Konferansı, Turizm Konferansı ve Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu'nun bir parçası olan Basın İşbirliği Konferansı gibi işbirliği forumları da önemlidir.

KYG, Çin'in Arap ülkeleriyle olan kültürel alışverişini zenginleştirmekte ve işbirliği mekanizmalarını geliştirmektedir.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler öncelikle üst düzey hükümet eylemlerine dayanmaktadır. Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu'nun (China-Arab States Cooperation Forum-CASCF) 2018'de Pekin'de düzenlenen 8. Bakanlar Toplantısı buna bir örnektir. Cumhurbaşkanı Xi Jinping, açılış töreninde, Arap ülkelerinden 100 genç lideri, 200 genç bilim insanını, 300 bilim insanı ve

teknisyeni Çin'i ziyaret etmeye davet edeceğini duyurmuştur. Ayrıca 100 Arap din önderinin ve 600 Arap siyasi parti liderinin de Çin'i ziyarete davet edileceği, Arap ülkelere 10 bin eğitim alanı sağlanacağı ve 500 sağlık ekibinin gönderileceği ifade edilmiştir (Xi, 2018a).

CASCF'nin 9. Bakanlar Toplantısı, COVID-19 nedeniyle Temmuz 2020'de çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, ÇHC Devlet Konseyi Üyesi ve Dışişleri Bakanı Wang Yi ile Ürdün Dışişleri ve Yurtdışında Yaşayan Ürdünlüler Bakanı Ayman Safadi başkanlık etmiştir.

Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in bir tebrik mektubu gönderdiği toplantıya, Arap Devletleri Ligi (Arap Ligi olarak da anılır) üyelerinin dışişleri bakanları ve bakanlık yetkilileri ile Arap Ligi Genel Sekreteri Ahmed Aboul Gheit katılmıştır (Xinhuanet, 2020). Çin ve Arap ülkeleri, COVID-19 ile mücadele konusunda ortak bir bildiri olan Amman Bildirisi'ni ve CASCF'nin dokuzuncu Bakanlar Konferansı'nda kabul edilen Forum 2020-2022 uygulama belgesini yayınlamışlardır.

Bu gelişmeler, KYG kapsamında Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişini derinleştirmek için bir çerçeve sağlamıştır. Çin ve Arap ülkelerinin stratejik planlarına göre Çin-Arap Haber Değişim Merkezi resmen kurulmuş, Çin-Arap e-kütüphane portalı projesi resmen başlatılmış ve Çin ile Arapların ortaklaşa düzenlediği dördüncü "Arap Sanat Festivali" KYG'nin bir parçası olarak Çin'de resmi olarak başlatılmıştır (Xi, 2018b). Bu nedenle, KYG'nin Çin'in Arap ülkeleriyle olan kültürel alışverişini zenginleştirdiği ve işbirliği mekanizmalarını geliştirdiği söylenebilmektedir. Hükümetler arası üst düzey işbirliği yoluyla, 10 işbirliği mekanizması oluşturulmuştur (bkz. Tablo 1).

2020 itibarıyla, iki taraf da Çin-Arap ilişkileri ve Çin ile Arap medeniyetleri arasındaki diyalog

üzerine yedi seminer, üç Arap sanat festivali ve üç Çin sanat festivali, altı Çin-Arap ülkeleri dostluk konferansı, iki Çin-Arap ülkeleri kadın forumu, iki Çin-Arap ülkeleri turizm ve iş konferansı ve iki Çin-Arap gençlik ve dostluk elçiliği projesi

düzenlemiştir (Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü & CASCF Araştırma Merkezi, 2018). 2021 yılına gelindiğinde Çin, dokuz Arap ülkesiyle 26 kardeş şehir kurmuştur.

Tablo 1:Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişe yönelik mekanizmalar ve bölümler

Kültürel Alışveriş Mekanizmaları		Sorumlu (Lider) Departman
1	Çin-Arap Radyo ve Televizyon İşbirliği Forumu	Merkez Propaganda Departmanı, Xinhua Haber Ajansı, Radyo, Film ve Televizyon Departmanı
2	Sanat Festivalleri ve Kültür Endüstrileri için Çin ve Arap İşbirliği Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kültür ve Turizm Bakanlığı
3	Çin-Arap Turizm İşbirliği Forumu	Kültür ve Turizm Bakanlığı
4	Çin-Arap Medeniyeti Diyalogu Konferansı	Din Devlet İdaresi, Çin İslam Derneği
5	Çin - Arap Üniversite Rektörleri Forumu; ve Çin ile Arap düşünce kuruluşları arasındaki işbirliği Çin - Arap Üniversite Rektörleri Forumu; ve Çin ile Arap düşünce kuruluşları arasındaki işbirliği	Eğitim Bakanlığı
6	Çin-Arap Dostluk Konferansı	Çin-Arap Dostluk Derneği
7	Çin-Arap Kadın İşbirliği Forumu	Tüm Çin Kadınları Federasyonu
8	Çin-Arap sivil toplum kuruluşları ve sosyal kuruluşlar	Sivil İşler Bakanlığı
9	Çin-Arap gençlik dostluğu ve büyükelçi projesi	Gençlik Birliği Merkez Komitesi
10	Çin-Arap Fuarı ve Çin-Arap Şehirleri Forumu	Eyalet hükümetleri ve yerel hükümetler

Kaynak: (CASCF, t.y.; Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

Çin-Arap kültürel alışverişleri eğitim, medya, turizm alanlarında ve dini etkileşimlerden oluşmaktadır. İlki, seçkin ve entelektüel alışverişlere odaklanmakta; ikincisi, hedef ülkelerin kamuoyunu etkilemeyi amaçlamakta; üçüncüsü, kitleler arasında daha iyi anlaşmayı amaçlamakta; dördüncüsü ise Çinliler ve Araplar arasındaki dini grupları etkilemeye yönelik girişimleri oluşturmaktadır. Aşağıda Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlere yönelik faaliyetler ve işbirliği alanları yer almaktadır.

Entelektüel Etkileşim: Çin-Arap Eğitim Değişimleri

Eğitim değişimi, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişin önemli bir alt alanıdır. Temmuz 2018’de, CASC’F’nin sekizinci bakanlar toplantısında, CASC’F 2018-2020 Eylem Planı oluşturulmuştur. İki taraf, “eğitim ve bilimsel araştırma alanındaki işbirliğini güçlendirmeye devam etmeyi, eğitim ve araştırma kurumları arasındaki karşılıklı değişimleri teşvik etmeyi, Çin ve Arap üniversiteleri arasındaki alışverişleri güçlendirmeyi ve desteklemeyi, burs sayısını kademeli olarak artırmayı” kabul etmişlerdir (CASC’F 2018-2020 Eylem Planı, 2018: Madde 12). Bu, yeni dönemde Çin-Arap eğitim işbirliği için bir yönlendirme belgesidir.

2020 yılına kadar dünya genelinde 162 ülkede 541 Konfüçyüs Enstitüsü ve 1,170 Konfüçyüs Dersliği açılmıştır. Bunlardan 135 Konfüçyüs Enstitüsü ve 115 Konfüçyüs Dersliği 39 Asya ülkesinde; 61 Konfüçyüs Enstitüsü ve 48 Konfüçyüs Dersliği ise 46 Afrika ülkesinde bulunmaktadır (Dil Eğitimi ve İşbirliği Merkezi, t.y.). Konfüçyüs Enstitüleri, Dil Eğitimi ve İşbirliği Merkezi (orijinal dilde Hanban) tarafından kurulan, ana faaliyet içeriği Çince dil öğretimi olan kar amacı gütmeyen eğitim kurumlarıdır. Misyonu, Çin dilini ve kültürünü dünyaya tanıtmak ve tüm etnik gruplar arasındaki

kültürel alışverişini güçlendirmektir (Zhou, 2010: 213-214). Son yıllarda, Arap dünyasının, Konfüçyüs enstitülerinin sayısında en hızlı büyümeye sahip ana bölgelerden biri olduğunu da belirtmek gerekir.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışveriş öncelikle üst düzey hükümet eylemlerine dayanmaktadır. (Feng Yongbin /China Daily, 2018)

Afrika ülkeleri arasında Mısır, Çin hükümetinden en fazla burs alan ülke olmuş ve Çin hükümeti burslarını kazanan öğrenciler çoğunlukla bilim ve mühendislik gibi uygulamalı disiplinlerdeki öğrenciler olmuştur. Yabancı öğrenciler için mesleki çalışma alanları, havacılık, yaşam bilimleri, deniz bilimi, makine mühendisliği ve bilgi teknolojisi gibi modern bilim ve teknolojileri içermektedir (Xinhuanet, 2019a). Batı Asya’da, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki eğitim alışverişini ilerletmek amacıyla Çin Yerbilimleri Üniversitesi (Wuhan) İpek Yolu Enstitüsü, iki ülke tarafından ortaklaşa inşa edilen “Çin Ürdün Üniversitesi”nin temelini atarak 2017 yılında resmen başlatılmıştır. Çin Ürdün Üniversitesi, Çin hükümetinin öncülük ettiği yurtdışındaki ilk üniversitedir. Kampüsü Ürdün’ün başkenti Amman’dadır. Çin Yerbilimleri Üniversitesi (Wuhan) tarafından desteklenmektedir.

Tablo 2: Arap dünyasında Konfüçyüs Enstitüleri/Derslikleri

Ev Sahibi Ülkeler	Konfüçyüs Enstitüleri/ Konfüçyüs Derslikleri	Kuruluş Yılı	Çinli Meslektaşlar
Lübnan	Saint Joseph Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2007	Shenyang Normal Üniversitesi
Mısır	Kahire Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2008	Pekin Üniversitesi
Mısır	Süveyş Kanalı Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2008	Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi
Ürdün	Amman TAG Konfüçyüs Enstitüsü	2009	Shenyang Normal Üniversitesi
Tunus	Sfax Yayın Konfüçyüs Sınıfı	2009	Çin Uluslararası Radyosu
Sudan	Hartum Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2009	Kuzeybatı Normal Üniversitesi
Fas	Muhammed V. Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2009	Pekin Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi
Birleşik Arap Emirlikleri	Zayed Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2010	Pekin Yabancı Çalışmalar Üniversitesi
Birleşik Arap Emirlikleri	Dubai Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2010	Ningxia Üniversitesi
Ürdün	Philadelphia Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü (Ürdün)	2012	Liaocheng Üniversitesi
Fas	Hasan II Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2012	Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi
Bahreyn	Bahreyn Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2014	Şanghay Üniversitesi
Komorlar	Komor Üniversitesi Konfüçyüs sınıfı	2014	Dalian Üniversitesi
Mısır	Nil TV Konfüçyüs sınıfı	2015	Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi
Fas	Abdul Malik Esad Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2016	Jiangxi Normal Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Kaynak: (Dil Eğitimi ve İşbirliği Merkezi, t.y.; Ding & Chen, 2018: 34-35).

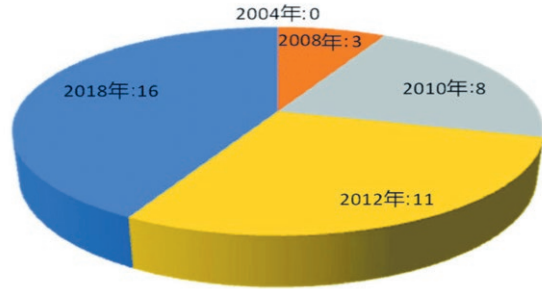
Tamamlandıktan sonra, yerel ve bölgesel olarak öğrenciler için istihdam sağlayacaktır (“China and Jordan jointly”, 2017). 2018 yılında Çin’in Ürdün Büyükelçisi Pan Weifang ve Ürdün Kültür Bakanı Nabih Shuqum, Ürdün’ün başkenti Amman’da Çin kültür merkezi kurulmasına ilişkin bir anlaşmayı imzalamışlardır. Çin ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasındaki eğitime yönelik alışverişler de gelişmektedir. Temmuz 2019’da, Başkan Xi Jinping’in BAE’yi, Konfüçyüs Enstitüsü’nün genel merkezini ve BAE Eğitim Bakanlığı’nı ziyareti sırasında, Çince’nin BAE’deki ilköğretim sistemine dahil edilmesine ilişkin bir mutabakat zaptı imzalanmış ve bu BAE’de Çince’nin gelişmesine yardım etmiştir (Sky News Arabia, 2019).

Günümüzde, hem Suudi Arabistan hem de BAE, Çin’in kapsamlı stratejik ortaklığının bir parçasını oluşturmaktadır Her iki ülke de ilk ve orta öğretim sistemine Çince’yi eklemiştir. Temmuz 2020’de açılan Dubai Çin Okulu, bu yöndeki çabaların ilk örneğini oluşturmaktadır ve yurtdışında kurulan tam zamanlı eğitim veren ilk Çin okuludur (Çin Halk Cumhuriyeti Dubai Başkonsolosluğu, 2020). Böylece BAE, Çin ile Arap devletleri arasındaki eğitim alışverişi konusunda bir model haline gelmiştir. Yakın zamanda, Kral Suudi Üniversitesi, Çince bölüm açmıştır. 2019 yılında veliaht prens Muhammed bin Salman’ın Çin’i ziyareti sırasında Suudi hükümeti, Çin dilinin krallıktaki tüm eğitim kademelerinin müfredatına dahil edileceğini duyurmuştur. Suudi Arabistan’a ek olarak, Filistin de Konfüçyüs Enstitülerinin kurulmasını aktif olarak desteklemiştir. 2019 yılında Filistin Kudüs Üniversitesi, Filistin topraklarında türünün ilk örneği olan Çin Konfüçyüs Enstitüsü’nün açılışını kamuoyuna ilan etmiştir. Üniversite, Filistinlilerin Çince öğrenimindeki artan ihtiyaçları karşılaması, Filistin halkının Çin kültürüne bakış açısını kuvvetlendirmesi ve iki halk arasındaki geleneksel dostluğu geliştirmesi bakımından önemlidir (Xinhuanet, 2019). Filistin’deki uzun

süreli huzursuzluğa rağmen, genç öğrenciler Çince öğrenme konusunda oldukça isteklidir.

Çin ve Arap ülkelerinin ortak çabalarıyla, aralarındaki eğitim alışverişlerinde istikrarlı ilerleme kaydedilmiştir. Çin’deki Arap öğrenci sayısı 2004’te 1,130’dan 2016’da 18,050’ye yükselmiş ve yıllık ortalama %26 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Arap ülkelerinde öğrenim gören öğrenci sayısı 2004 yılında 242 iken 2016 yılında yıllık ortalama %21’lik bir büyümeyle 2,433’e yükselmiştir. 2019’dan 2020’ye kadar 126 doktora öğrencisi de dahil olmak üzere 364 Mısırlı öğrenci Çin hükümeti bursu kazanmıştır (Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü & CASCF Araştırma Merkezi, 2018: 27-28).

Diyagram 1. 2004’ten 2018’e kadar Arap ülkelerindeki Konfüçyüs Enstitüleri ve Konfüçyüs dersliklerinin toplam sayısı

Kaynak: (Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü & CASCF Araştırma Merkezi, 2018: 19)

Kamuoyunu Etkileme: Çin ve Arap Ülkeleri Arasında Medya Değişimleri

Çin ve Arap ülkeleri arasında medya değişimleri; radyo, film, televizyon, çevrimiçi medya, basın ve yayın ve benzeri birçok alan dahil olmak üzere çeşitli biçimlere ve zengin içeriklere sahiptir. Temmuz 2018’de Çin ve Arap ülkeleri, iki tarafın eğitim, spor, sağlık, sanat, yayıncılık, eğitim ve kültür merkezlerinin kurulması alanlarında işbirliğini derinleştireceğini vurgulayan İşbirliği Bildirgesi yayınlamışlardır (CASCF, 2018).

25 Ekim 2018'de Chengdu'da dördüncü Kültür Bakanları Toplantısı yapılmıştır. Çin ve Arap ülkelerinin temsilcileri, KYG'nin uluslararası işbirliği çerçevesinde kültürel alışveriş ve işbirliği konulu deneyimlerini paylaşmış ve kalkınma stratejilerini tartışmışlardır (Çin Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki radyo iletişimi, Arap halkının yükselen Çin'in gerçek imajını daha iyi anlamasına yardımcı olan bir kamu diplomasisi biçimidir. Çin, "yardımseverlik, insanlık ve hoşgörü" kültürel değerlerini yaymayı hedeflemektedir. Radyo iletişimi, aynı zamanda Çin'in Arap kültürünü anlaması için bir medya kanalıdır.

Klasik eserlerin çevirisi, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişin temelini oluşturmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde, 30'dan fazla çeşit Çin ve Arap klasiği tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır.

Film ve televizyon programları konusundaki alışverişlerde Çin, filmlerinin ve televizyon dizilerinin çoğunu Arapça'ya çevirmiştir. Bazı filmlerde Mısır ve Kuzey Afrika lehçeleri de kullanılmaktadır.

2013 yılında Çin'in modern yaşamını anlatan Kim Taro'nun Mutlu Yaşamı Arap dünyasında ekrana gelmiştir (Wu & Tang). Ayrıca, hâlâ Qinghai Platosu'nda yaşayan Çin'in Sala etnik kökenine ilişkin bir belgesel, Arap Radyo ve Televizyon Festivali'nin belgesel programında birincilik ödülünü kazanmıştır.

Dijital uydu TV, 4G ve 5G teknolojilerinin ve cep telefonlarının yaygın kullanımı nedeniyle, medya iletişiminin orijinal tek modeli çeşitlilik ve zekaya doğru ilerlemektedir. People's Net, China Network Television, Xinhuanet, International

Online, Chinese network ve diğer medya gibi birçok bilgi içerikli Çinli web sitesi ve televizyon kanalı, Arapça web siteleri kurmuştur. Ayrıca, "Arap Bilgi Alışveriş Merkezi" ve "Çin-Arap Ağı" gibi Arapça ve Çince iki dilde yayın yapan medya kanalları giderek daha popüler hale gelmektedir. Çin'deki yerel gelenekler ve uygulamalar da WeChat, Today's Headlines, mikro blog ve benzerlerinin haber içeriğine dahil edilmiştir.

Çinli ve Arap liderler tarafından medya alışverişlerinin önemli bir parçası olarak görülen CASCF, 2018-2020 Eylem Planı'nın ardından sanat festivalleri düzenleyecek, edebiyat ve sanatçı gruplarının karşılıklı ziyaretlerini gerçekleştirecektir. Nitekim Eylem Planı'nda, ikili sanat festivalleri kapsamında Pekin ve Chengdu'da dördüncü "Arap Sanat Festivali"nin düzenleneceği ve Çin ve Arap Kültür Bakanları Forumu'na ev sahipliği yapılacağı açıkça belirtilmiştir. Çin, Arap sanatçıları "İpek Yolu Uluslararası Sanat Festivali", "Deniz İpek Yolu Uluslararası Sanat Festivali" ve "İpek Yolu (Dunhuang) Uluslararası Kültür Fuarı"na katılmaya davet etmiştir. Ayrıca, Arap meslektaşlarını da "İpek Yolu Uluslararası Tiyatro İttifakı", "İpek Yolu Uluslararası Sanat Festivali İttifakı", "İpek Yolu Uluslararası Müze İttifakı", "İpek Yolu Uluslararası Sanat Müzesi İttifakı" ve "İpek Yolu Uluslararası Kütüphane Konsorsiyumu"na katılmaya davet etmiştir.

Klasik eserlerin çevirisi, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişin temelini oluşturmaktadır. 2010 yılında, Çin ve Arap Devletleri Ligi Sekreterliği, "Çince ve Arap klasiklerinin karşılıklı tercümesi ve yayınlanması projesi" konusunda bir işbirliği mutabakatı imzalamış, "Çin ve Arap klasiklerinin ortak tercümesi ve yayınlanması projesini" başlatmıştır. 2018 yılına gelindiğinde, 30'dan fazla çeşit Çin ve Arap klasiği tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır.

Tablo 3: 2016'dan bu yana Arap ülkelerinde yayınlanan başlıca Çin kitapları

Çin Kitaplarının Başlıkları	Yayımcılar	Yayın Yılları
Çin Olgusu: Reform ve Açılım Sırasında Çin'in Deneyimi ve Diplomatik İlişkilerin Gelişimi (1990-2015)	Trablus: Modern Yazarlar Basını	2016
Gelecek Doğu Devi: Çin dünyayı yönetecek mi?	Kahire ve Şam: Arap Yazarlar Basını	2016
Siyasal Sosyalizm ve Piyasa Kapitalizmi: Çin'in Ekonomik Gelişimi	Yazarlar Akademik Merkezi	2016
Çin'in Yükselişi ve Enerji Zorlukları	Amman: Yazarlar Akademik Merkezi	2016
Sudan-Çin İlişkileri: 1956-2011	Beyrut: Arap Birliği Araştırmaları Merkezi	2016
Biz ve Çin: İkinci Sıçramaya Cevap Vermek	Kazablanka: Arap Kültür Merkezi	2017
Kalkınma Stratejisi, Çin ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler	Amman: Amjad basını	2017
Çin'in Yoksulluğu Ortadan Kaldırma Politikası: Cezayir ve Çin Üzerine Bir Vaka Çalışması	Cezayir: Afiş Basını	2017
Kuşak ve Yol Girişimi ve Çin Modelinin Geleceği	Beyrut Basını	2018
Çin'in Ekonomik Reformunun Yeni Yolculuğu	Riyad: King's University Press	2018
Çin Ejderhası: Küresel Bir Ekonomik İmparatorluk	Amman: Zaman Basını	2018

Kaynak: Açık erişimli kaynaklar esas alınarak hazırlanmıştır bkz. (Ajang, 2021).

Pekin Üniversitesi'nden Profesör Zhong Jikun ve Şangay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi'nden Profesör Zhu Weilie, Suudi Arabistan'da art arda "Kral Abdullah Dünya Çeviri Ödülü"nü kazanmıştır (Ding & Chen, 2018: 34). Çin ve Arap klasiklerinin çevirisi, iki halk arasındaki kültürel anlayışı güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. 2016'dan beri

Arap ülkelerinde Çin'in ekonomik kalkınmasını, diplomatik stratejisini, reformunu ve dış açılmasını, Çin'in yükselişini, Çin'in yoksulluğunu ve KYG'yi tanıtan birçok Çince kitap yayınlanmıştır.

Bir dizi çeviri projesiyle (Ningxia Halk Yayınevi gibi) Çin, Arap dünyasında Çin klasiklerinin yayınlanmasını teşvik etmiştir.

“Çince ve Arap Klasiklerinin Çeviri Projesi”, “Çince Akademik Çeviri Projesi”, “Çince Kitap Tanıtım Planı”, “Klasik Çin Uluslararası Yayıncılık Projesi”, “İpek Yolu Kitap Projesi”, “Çin Kültürü Eserleri Çeviri ve Yayıncılık Projesi” ve “Çağdaş Çince Eserler Çeviri Projesi” oluşturulmuş ve bunlar klasik eserlerin çevirisi için önemli platformlar haline gelmiştir (Bao, 2019: 140-160). Örneğin, Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi'nden Profesör Wang Youyong, uzun zamandır Çin klasiklerinin Arapça'ya çevrilmesiyle uğraşmaktadır. Son yıllarda Arap Düşünce Vakfı tarafından Lübnan'da yayınlanan ve dağıtılan ve Arap dünyasında etkisi olan Xunzi ve Liezi'yi arka arkaya Arapça'ya çevirmiştir.

Kitlelerin Karşılıklı Anlayışını Geliştirmek: Çin-Arap Turizm İşbirliği

Arap ülkelerindeki turizm pazarı kalkınma için büyük potansiyele sahiptir. Örneğin, Körfez Arap ülkeleri en hızlı gelişen bölgeler haline gelmiştir. 2014 yılında Körfez ülkelerinin yurtdışındaki turizm tüketimi, 40 milyar ABD dolarına ulaşmıştır ki bu küresel Müslüman turizm tüketiminin %31'ini oluşturmaktadır (Pivac, 2015). Uzun süreli konaklamalar, kişi başına düşen yüksek tüketim ve turizm hizmetlerine olan yüksek talep nedeniyle, Körfez ülkelerinden gelen turistler odak noktası haline gelmiştir. Çin-Arap turizm işbirliğinin güçlendirilmesi, Çin'in mevcut turizm endüstrisinin iyileştirilmesinde, gelen turistlerin kaynak yapısının optimize edilmesinde, Çin'in kültürel turizm endüstrisinin çeşitlendirilmiş gelişiminin ilerletilmesinde ve Çin'in turizm endüstrisinin uluslararasılaşma düzeyinin daha da geliştirilmesinde büyük bir pratik öneme sahiptir (Pew Research Center, 2011).

2020 yılına kadar 13 Arap ülkesi, turizmde Çin vatandaşlarının uğrak noktası haline gelmiştir ve bunların dokuzunda tur işletmeleri resmi olarak kurulmuştur (Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üni-

versitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü & CAS-CF Araştırma Merkezi, 2018: 17-18). On beş Arap ülkesi, UNESCO tarafından tanınan 61 doğal ve kültürel dünya mirasına sahiptir (Wang, 2018). Son yıllarda, Arap ülkelerine giden Çinli turist sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu artış, bölgedeki istikrar ve BAE'nin turizm endüstrisini geliştirmeye verdiği özel önem sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sayede Dubai, son yıllarda hızla artan Çinli turist sayısı ile Arap dünyasının turizm merkezi haline gelmiştir.

2005'ten 2015'e kadar Emirlikler'e gelen Çinli turist sayısı %98 artmıştır ve 2030 yılına kadar 540 bine ulaşması beklenmektedir.

2013 yılında en az 270 bin Çinli turist, eğlence ve iş gezileri için BAE'yi ziyaret etmiş; 2005'ten 2015'e kadar Emirlikler'e gelen Çinli turist sayısı %98 artmıştır ve 2030 yılına kadar 540 bine ulaşması beklenmektedir. 2014 Çin Lüks Turist Beyaz Kitabına göre Dubai, zengin Çinli turistleri çeken üçüncü en büyük denizaşırı turizm noktası haline gelmiştir. Kasım 2016'da BAE, Çin vatandaşlarına vizesiz işlem yapacağını açıklamıştır. Dubai Turizm İdaresi istatistiklerine göre, Çinli turist sayısı 2017 yılında %41 artışla 764,000'i aşmıştır. 24 Şubat 2019'da Dubai Turizm Bürosu'nun açıkladığı istatistiklere göre, bir gecede Dubai'ye gelen uluslararası turist sayısı 15.92 milyon iken Çinli turist sayısı %12 artışla 875 bine ulaşmıştır. Çin Umman'ı geçerek Dubai'nin turizm sektöründeki dördüncü en büyük kaynak pazarı olmuştur (Xinhuanet, 2018). Her hafta Çin'e gidiş dönüş toplam 38 uçuş gerçekleştiren BAE, Çin'in önde gelen yolcu hizmetleri sağlayıcısı haline gelmiştir. BAE Turizm Bakanlığı verilerine göre, 2019 yılında Çinli turist sayısı toplam BAE turist sayısının yaklaşık %6.04'ünü oluşturmuştur.

2019'un ilk beş ayında BAE'ye gelen Çinli turist sayısı, 2018'in aynı dönemine göre %5 (yaklaşık 401.000) artışla 433 bine ulaşmıştır. Son beş yılda Dubai toplamda 3.06 milyon Çinli turist çekmiştir.

10 Haziran 2018'de BAE yüklenicisi Nakheel (Nasir grubu), Dubai'de Çinli şirket "Beijing Zhongke Co., Ltd." ile Dubai'nin Palm Adası'ndaki çeşme projesini tasarlamak ve inşa etmek için 66 milyon dirhem (17.97 milyon ABD Doları) değerinde bir sözleşme imzaladığını duyurmuştur (Çin Dubai Başkonsolosluğu İş Ofisi, 2018). Mayıs 2018'de BAE'nin Etihad Havacılık Grubu, stratejik bir ortaklık kurmak üzere Çin Jiangsu Yurtdışı İşbirliği ve Yatırım Şirketi (Jiangsu Overseas Cooperation and Investment Corporation-JOSIC) ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Buna göre, BAE'nin Etihad Havayolları, Çin-BAE Endüstri Parkı'na yaptığı yatırım nedeniyle, Grup'un ağı üye-

rinden Çin ile diğer varış noktaları arasındaki uçuş ve hizmetlerde tercihli hava taşımacılığı ve navlun fiyatlarından yararlanabilmektedir. Etihad Havayolları, Çin-BAE Endüstri Parkı'nda faaliyet gösteren tüm şirketler için de tercih edilen havayolu şirketi haline gelmiştir (Netease Airlines, 2018).

BAE'nin yanı sıra, diğer Körfez ülkelerinde de Çinli turistlerde önemli bir artış gözlenmiştir. Örneğin, Umman 2006 yılında Çin ile turizm konusunda bir mutabakat zaptı imzaladığından beri, Umman'a gelen Çinli turist sayısı, her yıl %30'dan fazla artmış ve BAE'nin hemen sonrasında yerini almıştır. Umman, 2013 ve 2017 yılları arasında Çinli turist sayısında önemli bir artış kaydetmiştir.

Arap ülkelerine gelen Çinli turistler geliş amaçları bakımından üç kategoriye ayrılabilir: iş, hac ve eğlence. Çinli turistler hem çevrimiçi hem de çevrimdışı

Mayıs 2016'da Fas Kralı VI. Muhammed'in (sağda) Çin'i ziyareti. (Xinhua, 2016)

olarak kendi turist rotalarını seçebilmektedirler.

Öncelikle eğlence amaçlı olan Çin ve Mısır arasındaki turizmin gelişmesiyle birlikte, iki ülke arasındaki sivil havacılık endüstrisindeki alışveriş ve işbirliği de artmaktadır. Çin'den Mısır'a (Pekin ve Guangzhou'dan Kahire'ye) iki direkt uçuş bulunmaktadır. Pekin'deki Mısır Büyükelçiliği tarafından sağlanan verilere göre, 2017'nin ilk beş ayında yaklaşık 150 bin Çinli vatandaş Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu dönemde Çinli turistler, 2016 yılının aynı dönemine göre %116 artışla Mısır otellerinde 850 bin gece rezervasyon yapmışlardır (Çin'deki Mısır Büyükelçiliği, 2017). CYTS tarafından yayınlanan 2018 Çin Vatandaşlarının Afrika Turizm Raporu'na göre Mısır, Afrika'daki Çin vatandaşları için en popüler beş uğrak noktasından biri haline gelmiştir (CYTS Travel Network, 2018). Mısır, Çin'i ana turizm kaynağı olarak görmekte ve bu nedenle Mısır'a gelen Çinli turist sayısını iki katına çıkaran Çin pazarında Mısır kültürünü tanıtmaya yönelik projeleri başarıyla ortaya koymaktadır.

Mayıs 2016'da VI. Muhammed'in Çin'i ziyaretinden beri Fas, Çin vatandaşlarının seyahatlerinde öncelikli uğrak noktalarından biri haline gelmiştir.

Fas, Çinli turistler için vizesiz seyahat politikası uygulayan ilk Arap ülkesi olmuştur.¹ Mayıs 2016'da Kral VI. Muhammed bu başarının ardından Çin'i ziyaret etmiş ve o zamandan beri Fas, Çin vatandaşlarının seyahatlerinde öncelikli uğrak noktalarından biri haline gelmiştir (Wang, 2017: 67). Dünya Turizm Şehirleri Federasyonu Genel Sekreteri Song Yu, 2017 yılında Fas'a gelen toplam Çinli turist sayısının 100 bini aştığını ve Fas'ın Afrika'daki Çinli turistlerin en hızlı artış gösterdiği ülke haline geldiğini ifade etmiştir (Xinhuanet, 2018).

Çinli turistlerin Fas seyahatlerindeki artışın birçok nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Çin'in ulusal gücünün artmasıyla birlikte ulusal harcanabilir gelir artmıştır; ikincisi, Fas, Çin Büyükelçisi Sun Shuzhong'un görev süresi boyunca Çinli turistler için vize muafiyetini teşvik etmiştir; ve üçüncüsü, son yıllarda Fas ve Çin arasında doğrudan uçuşların başlaması, Çinli turistlerin Fas'a olan ilgisini artıran önemli faktörlerden biri olmuştur.

Lübnan, özellikle turizm kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. 12 Ekim 2015'te Lübnan, iki ülkenin seyahat acenteleri arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve Çinli turistler için turizm projelerini ve rotalarını özelleştirmek için başkenti Beyrut'ta Çin'e yönelik bir turist tanıtım etkinliği düzenlemiştir. 2018 yılında 9 bin 453 Çinli turist Lübnan'ı ziyaret etmiştir. 2019 yılında Lübnan'a gelen Çinli turist sayısı %22.4 artışla 12 bine ulaşmıştır. Lübnanlı seyahat acenteleri, COVID-19 olmasaydı 2021'de 20-30 bin Çinli turist ağırlamayı planlamaktaydılar (Xinhuanet, 2019c).

19 Kasım 2019'da Pekin'de Çin-Arap Turizm İşbirliği Forumu açılmıştır. Çin, aralarında Cezayir, BAE, Mısır ve Fas'ın da bulunduğu 19 Arap ülkesiyle Çin-Arap kültür ve turizm işbirliği konusunda görüşmelerde bulunmuş ve tüm taraflar, hükümet ve işletme düzeyinde turizm işbirliği mekanizmalarının oluşturulması konusunda fikir birliğine varmışlardır (People's Net, 2019). Turizm işbirliği, yeni dönemde Çin ve Arap ülkeleri arasında KYG için merkezi bir dikkat noktası haline gelmiştir.

Dini Gruplar Arasındaki Etkileşim: Çin ve Arap Ülkeleri Arasında Dini Alışverişler

30 Mayıs 1956'da Çin ile Mısır arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından 21 Temmuz 1990'da Çin ile Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına kadar olan süreçte Çin, Arap Ligi'ne üye 22 ülkenin tümü ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.

¹ Ardından, Tunus, 10 kişiden fazla Çinli turist bulunan gezi ekiplerine vizesiz seyahat politikası uygulayacağını ilan etmiştir.

Yıllar geçtikçe, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki dostane ilişkiler sürekli gelişmekte ve dini alışverişler de bu ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. 2018'de Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, CASC'nin sekizinci Bakanlar Konferansı'nın açılış töreninde yaptığı açıklamada, Çin'in 100 Arap dini liderini farklı dinlerle karşılıklı alışverişlerde bulunmak üzere Çin'i ziyarette davet edeceğini ifade etmiştir ("Jointly promote China-Arab", 2019). Dini alışverişler, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin zenginleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Arap dünyası COVID-19'un merkez üssü haline geldikten sonra, Çin'deki Müslüman topluluk, Arap ülkelere yönelik Çin hükümetinin salgına karşı birlikte mücadele çağrısına etkin bir şekilde karşılık vermiştir. 2 Şubat 2020'de Çin İslam Derneği, toplu dini faaliyetlerin askıya alınmasının ve dini öğretiler bakımından çeşitli önlemlerin alınmasının önemini ve gerekliliğini açıklayan "İslam'ın güzel geleneklerini iletirmek ve salgının üstesinden gelmeye katkıda bulunmak" başlıklı bir vaaz yayınlamış ve bilimin ruhunu yüceltme ve inançlarını güçlendirme konusunda İslam dünyasına çağrıda bulunmuştur (China News Network, 2020). Arap dünyasına yapılan bağışlarda Çin İslam Derneği öncülük etmiş ve Çinli Müslümanlar da inisiyatif almışlardır. 14 Şubat 2020'ye kadar Çin'deki İslami dernekler salgınla mücadele için toplam 86.09 milyon RMB'den fazla bağışta bulunmuştur (China News Network, 2020). Salgına karşı ortak mücadele, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki dini alışverişlerin bir uzantısı haline gelmiştir.

Çin ve Arap ülkelerindeki dini gruplar arasındaki alışverişler farklı mekanizmalar oluşturmuştur (Fjnet, 2009). Çin, din okullarındaki öğrencileri Arap ülkelere göndermek için belirli bir mekanizma kurmuş ve bunu yabancı kültür değişimi konusundaki ulusal anlaşmasına dahil etmiştir. Çin İslam Derneği, her yıl Çin'deki İslam okullarından mezun 10 kişiyi öğrenim görmek üzere Arap

ülkelerindeki kolej ve üniversitelere göndermektedir. Genç Çinli Müslümanlar, Suudi Arabistan, İran ve diğer ülkelerde düzenlenen uluslararası Kur'an-ı Kerim okuma yarışmalarına da katılmaktadırlar. Halihazırda, Çin'deki 24 kolej ve üniversite Arapça bölümü açmıştır (Fjnet, 2009). Çin ve Arap ülkeleri arasındaki bu tür dini alışverişler, Samuel Huntington tarafından ileri sürülen "medeniyetler çatışması" teorisini doğrudan tersine çeviren medeniyetler diyalogu fikrine katkıda bulunmaktadır.

İslam Kalkınma Bankası, Çin'in İslam kolejlerinin inşası ve restorasyonu için 10 milyon dolar yardım sağlamıştır

KYG kurulduğundan bu yana, giderek artan sayıda Arap öğrenci, Çin'de öğrenim görmeye başlamıştır. 2008 yılında 1,127 Çinli öğrenci Arap ülkelerinde öğrenim görmüş ve Arap Müslümanlar da Çin'in eğitimine etkin bir şekilde yardımcı olmuşlardır. 1978'den bu yana, İslam Konferansı Örgütü (bugünkü adıyla "İslam İşbirliği Örgütü", 57 üye devlet yer almaktadır) bünyesinde bulunan İslam Kalkınma Bankası, Çin'in İslam kolejlerinin inşası ve restorasyonu için 10 milyon dolar yardım sağlamıştır (Fjnet, 2009). Çin'in yerel yönetimleri de Çin ve Arap ülkeleri arasındaki dini alışverişlere katkıda bulunmaktadır. 6 Kasım 2015'te, Mısır Ezher Yüksek Din Şurası Genel Sekreteri Şeyh Muhammed Bada ve Mısır, Irak, Lübnan ve Ürdün dahil altı Arap ülkesinden İslam dünyasında tanınan sekiz kişilik bir heyet, Çin İslam Derneği'nin daveti üzerine Çin'i ziyaret etmiştir (Guangzhou Islamic Association Network, 2015). Guangdong, Çin'de İslam'ın yayıldığı en eski şehirlerden biridir. Huaisheng Camii ve eski Müslüman mezarları gibi ünlü tarihi mekanlara sahip Guangzhou, güney bölgesinde İslam'ın gelişimine tanıklık etmiştir. Şu anda, Güney Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan birçok Müslüman Guangdong'da ticari faaliyetlerde bulunmaktadır.

Guangzhou'daki camiler, Çinli ve yabancı Müslümanların uyum içinde toplanıp bağlantı kurmasına olanak sağlamıştır (Guangzhou İslam Birliği ağı, 2015). KYG, dini öğretilerin değişimi yoluyla iyi bir kültürel ortamın kurulmasına imkan tanımaktadır. 2019 yılında Mekke'ye hac için giden Çinli Müslümanlar, Suudi Arabistan personeline Çinli hacılarla iletişimlerini kolaylaştırmak için günlük Çince dilini öğretme hizmeti vermiştir (China News Network, 2019). Bu, din alanındaki karşılıklı alışverişlerin ve eğitim işbirliğinin teşvik edilmesini ve iki halkın birbirine yönelik anlayışlarını da geliştirebilecektir. Gelecekte Çin ile Arap ülkeleri arasındaki din alanındaki karşılıklı alışverişler, ülkenin genel diplomasisinin önemli bir parçası ve güçlü bir tamamlayıcısı olarak kendine özgü ve yeri doldurulamaz bir rol oynamaya ve Çin ile Arap ülkelerindeki Müslümanlar arasındaki dostluğu derinleştirmeye devam edecektir (Ma, 2015:31).

Çin-Arap Ülkeleri Arasındaki Kültürel Alışverişlerden Beklentiler

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin genel çizgisi esasen tamamlanmış olsa da, bunu pekiştirmek için hala uzun bir yol mevcuttur. Özellikle

2020'den bu yana, büyük güçlerin jeopolitik mücadelesi artmıştır, COVID-19 dünyayı kasıp kavurmakta, dünya ekonomisi durgunlaşmış ve "parçalanmış" Arap dünyası, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler karşısındaki zorluklarla yüzleşmektedir.

İlkin, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler, hâlâ siyasi ve ekonomik alışverişlere tabidir. Çin bütün Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmuş olsa da, bu diplomatik ilişkiler daha çok siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler çerçevesinde gelişmektedir. Etnik ve dini inançlar arasındaki farklılıklar nedeniyle, Arap ülkelerinin halkları bir bütünlük göstermemektedir ve bu durum Çin'in tek bir kültürel diplomasi yürütmesini zorlaştırmaktadır (Zhao, 2012:23). 21. yüzyılın başından itibaren Çin; ABD, Avrupa, İngiltere ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ile görece oturmuş bir kültürel alışveriş mekanizmaları kurmuştur, ancak Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin kurumsallaşma düzeyi hâlâ sınırlıdır.

İkincisi, ne Çin ne de Arap ülkeleri kültürel alışverişler konusunda birbirlerine öncelik vermektedirler. Her iki taraf da bir yandan komşu ülkelerle, diğer yandan Avrupa ve Amerika ile olan kültürel alışverişlerine odaklanmaktadır.

Arap ülkeleri için kültürel alışveriş konusunda kilit ortakları Avrupa ülkeleri iken; Çin'in odağında ise Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri yer almaktadır, bir diğer ifadeyle Arap ülkeleri ikincil konumdadır. Dolayısıyla, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler küçük adımlarla ilerlemeli ve pragmatik olmalıdır.

Üçüncüsü, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerde eğitim işbirliğinin kalitesinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Çin hükümeti Arap eğitime büyük önem vermekte ve Arap ülkeleri de Çin eğitime oldukça değer vermektedir. Çin'deki birçok üniversitede Arapça bölümleri açılmış ve çok sayıda Arapça konuşan yetenekli kişiler eğitilmiştir. Bu yetenekler ve akademisyenler, Çin-Arap ilişkilerinin gelişmesini geliştiren öncüler haline gelmiştir. Bununla birlikte, Çin ve Arap ülkeleri öğretim materyallerini, öğretim yöntemlerini, yetenek eğitim biçimlerini iyileştirme fırsatını değerlendirmez ve orta ve uzun vadeli kalkınma planları ortaya koymazlarsa, Çin ve Arap ülkelerinin olağanüstü yetenekleri Avrupa ve Amerika'ya gidebilir ve bunun sonucunda da Çinli ve Arap yeteneklerin 'beyin göçü' ortaya çıkabilir. Sonuç olarak, hem Çin hem de Arap ülkeleri eğitim konusunda Avrupa ve Amerika ülkelerine asimetrik bir bağımlılıkla karşı karşıyadır. Çin ve Arap ülkeleri uzun zamandır güçlü Batı söyleminin zemininde ötekileştirilmişlerdir, bu yüzden birbirleri arasındaki kültürel alışverişe öncelik vermek için hâlâ uzun bir yol kat etmeleri gerekmektedir. Son olarak, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin sivil toplum örgütlerini harekete geçirmesi gerekmektedir. Son yıllarda, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler, "ilgisiz hükümet dışı iletişime rağmen, sıcak resmi bağlar" ile sonuçlanan hükümet dışı ilişkilerin zayıf, resmi kanalların ise daha etkin olduğu bir çerçevede gerçekleşmiştir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, düşünce kuruluşları ve

Çin ve Arap ülkeleri vatandaşları arasında az sayıda alışveriş bulunmaktadır. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki turizm esas olsa da, Çin ve Arap ülkeleri liderlerinin ortaya koyduğu "gönülleri bir tutma" hedefine ulaşmak zor görünmektedir.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin amacı, karşılıklı kültürel kimliği geliştirmek ve "insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir toplum" inşasını teşvik etmektir.

Çin ve Arap hükümetleri, Çin-Arap uygarlığı diyalogu, Çin-Arap Sanat Festivali ve kültür endüstrisi işbirliği, Çin-Arap Turizm İşbirliği Forumu, Çin-Arap Radyo ve Televizyon İşbirliği Forumu, Çin-Arap Üniversite İttifakı, Çin-Arap Düşünce Kuruluşu İşbirliği, Çin-Arap Dostluk Konferansı, Çin-Arap Kadın İşbirliği Forumu, sivil toplum kuruluşları ve sosyal kuruluşlar için Çin-Arap Forumu, Çin-Arap Gençlik ve Dostluk Elçisi Projesi, Çin-Arap Şehir Forumu gibi çeşitli mekanizmaların oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bununla birlikte, halkın "seyirci" kalması, Çin ve Arap toplumunun duygularını bir araya getirmeyi zorlaştırmaktadır.

Çin ve Arap ülkeleri arasındaki bu kültürel alışveriş biçimleri görece aktif olsa da, bazen içerik "belirsiz", yani Çinliler ve Araplar "tanıdık yabancılar" gibi görülebilmektedir. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin amacı, karşılıklı kültürel kimliği geliştirmek ve "insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir toplum" inşasını teşvik etmektir. İki taraf arasındaki mevcut yukarıdan aşağıya işleyen kültürel alışveriş mekanizmasına ek olarak, Çin ve Arap halkının baskın bir rol oynadığı kültürel alışverişler de geliştirilmelidir.

Öncelikle, Çin ve Arap halkları arasındaki etkileşimleri artırmak için iki tarafın da eski İpek Yolu'nun kültürel unsurlarını keşfetmeleri gerekmektedir.

Çin ve Mısır arasındaki turizmin gelişmesiyle birlikte iki ülke arasındaki sivil havacılık endüstrisindeki alışveriş ve işbirliği de artış göstermektedir, Pekin Daxing Uluslararası Havalimanı. (Zou Hong /China Daily, 2019)

Bu amaçla iki taraf, Suudi Arabistan'ın El-Serrian Limanı'ndaki ortak arkeolojik çalışmaları desteklemekte ve Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Fas, Kuveyt ve diğer ülkeler tarafından ortaklaşa kurulan uluslararası nesli tükenmekte olan kültürel mirasın korunması fonunun işletilmesini desteklemektedirler (CASCf 2018-2020 Eylem Planı, 2018).

Bunun yanı sıra, Çin ve Arap ülkeleri kültürel alışveriş alanlarını genişletmelidir. Günümüze dek Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler ağırlıklı olarak eğitim, medya, turizm ve din olmak üzere dört alanda yoğunlaşmaktadır. Kültürel alışverişler, geleneksel Çin tıbbi değişimi ve kültürel mirasın korunması gibi “yeni cephelerde” genişletilmelidir. 2019 yılında Çin ve Arap ülkeleri halk sağlığı konulu bir forum düzenlemiştir. İki taraf da, tıp alanında deneyim, işbirliği ve karşılıklı alışverişleri güçlendirmek için özel ihtiyaçları olan

yaşlı ve engelli insanlara özen göstermek, bulaşıcı hastalıkları önlemek, tıbbi teknoloji transferini teşvik etmek, kamu sağlığı yasaları ve politikaları konusunda hükümetler arasındaki bilgi alışverişini güçlendirmek, tıbbi araştırma ve deneyler yürütmek, Çin ve Arap tedavi kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmek gerektiğini vurgulamışlardır (CASCf 2018-2020 Eylem Planı, 2018). Hem Çin hem de Arap ülkeleri, zengin bir geleneksel tıp kültürüne sahiptir ve bu kültürü, korumaları ve sonraki nesillere miras bırakmaları gerekmektedir.

Dahası, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler, yeni teknolojiler ve platformlar dahil edilerek çağın ihtiyaçlarına karşılık vermelidir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle ve özellikle insanların görüş ve konumlarını etkileyen sosyal paylaşım sitelerinin sürekli ortaya çıkmasıyla birlikte, Çin ve Arap ülkeleri internetin sivil toplum değişimindeki rolüne dikkat etmelidir.

Çin ve Arap dünyasında Wechat, Facebook, YouTube gibi kamuoyunu etkileyen sosyal paylaşım siteleri de dahil olmak üzere yüz milyonlarca vatandaş internet kullanmaktadır. Hem Çinli arkadaşlarıyla hem de birbirleri arasında iletişim kurmak için WeChat'i kullanan Arap vatandaşlarının sayısı artmaktadır. Çin'in Mısır ve diğer Arap ülkelerindeki Büyükelçiliği resmi WeChat hesabı açmaya başlamış, bazı elçilikler ise mikroblog hesapları açmıştır. Yeni medya, gelecekte Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler için kilit bir platform haline gelecektir.

Sonuç

Ülkeler arasındaki dostluk, halkları arasındaki yakınlıkla ifade edilir. Son yıllarda Çin ve Arap ülkeleri kültürel alanda diyalog ve alışverişler gerçekleştirmişlerdir. Çin ve Arap sanatçılar arasında karşılıklı ziyaretler sıklaşmakta, değişim öğrencilerinin sayısı her yıl daha da artmakta, karşılıklı çeviri, Çin ve Arap klasikleri yayın projesi etkin bir şekilde teşvik edilmekte, ortak çeviri eğitim programı sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmekte ve medeniyet diyalogu, aşırılıkçılığa karşı işbirliği, gençlik ve kadınlar arasındaki alışveriş alanlarında birçok adım atılmaktadır.

İpek Yolu, hem Çin'e hem de Arap ülkelerine kendi görkemli ulusal tarihlerini ve kültürlerini hatırlatmakta ve milli gururlarını yüceltmektedir

Birincisi, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler derin bir tarihsel birikime sahiptir. Araştırmalar, Çin ile Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişlerin tarihi mirasının eski İpek Yolu olduğunu göstermektedir. İpek Yolu, hem Çin'e hem de Arap ülkelerine kendi görkemli ulusal tarihlerini ve kültürlerini hatırlatmakta ve milli gururlarını

yüceltmektedir. Arap İmparatorluğu ve Çin Tang İmparatorluğu 7. yüzyılda en güçlü oldukları zamanda etkileşim kurmaya başlamışlardır. Bu dönemde, Çin'in kağıt yapımı, ipeği, çayı ve diğer ürünleri Arap dünyasına tanıtılırken, mavi porselen teknolojisi ve galaksi bilimi Araplar tarafından Çin'e tanıtılmıştır. Son yıllarda, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki ortak arkeolojik keşifler, eski tıbbın yeniden canlanması ve kültürel kalıntıların korunması, iki tarafın halkları arasındaki bağları güçlendirmeye yardımcı olmuştur.

İkincisi, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler bütünleştirilmiştir. Kültürel alışverişler, stratejik ilişkilerin derinleşmesinde ve geliştirilmesinde "temel" bir rol oynamakta ve iki taraf arasında yakınlık ve dostluğun geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Hem Çin hem de Arap ülkeleri az gelişmiş sosyal gruplara sahip gelişmekte olan ülkelerdir. Çin Dışişleri Bakanlığı, ÇKP Merkez Komitesi Propaganda Bakanlığı ile birlikte, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Xinhua Haber Ajansı, Sağlık Bakanlığı, Dostluk Derneği ve onlarca bölümün yanı sıra eyalet ve şehirler, aralarında kültürel alışverişleri iletirmektedirler. Böylece, farklı bölümler arasında koordinasyon ve birlik sağlanacak ve CASCF çerçevesinde Arap ülkeleriyle genel bir işbirliği gerçekleştirilmiş olacaktır.

Üçüncüsü, Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler çok taraflı, kolektif ve ikili işbirlikleri olmak üzere üç farklı mekanizmaya ayrılmıştır. Çok taraflı ve kolektif işbirlikleri, 22 Arap ülkesini kapsayan ve bu nedenle daha fazla verimlilik sağlayan CASCF çerçevesinde yürütülmektedir. KYG'nin yükselişinden bu yana Çin ile Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir, ikili ilişkiler kapsamında kültürel alışverişleri iletirmek için üst düzey ortak komiteler oluşturmuşlardır.

Dördüncüsü, Çin-Arap kültürel alışverişleri pragmatik olmalıdır. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki mevcut kültürel alışverişlerin mekanizması hükümet tarafından kurulmuş, yönetilmiş ve geliştirilmiş olsa da bu mekanizmaların işlerliği hükümet dışı alışverişlere bağlıdır. Başka bir deyişle, hükümet yalnızca belirli işlerin sosyal ve hükümet dışı sektörlerle dayanması durumunda öncü bir rol oynayabilmektedir. Halklar arasındaki ve iş dünyasındaki alışverişler ise bu mekanizmanın temelini oluşturmaktadır. Resmi düzeyde kültürel alışverişi ve işbirliğini ilerletmek için CASCf gibi çeşitli işbirliği mekanizmalarına ve platformlarına

dayanmak yeterli değildir. Çin ve Arap ülkeleri birbirlerinin kültürel farklılıklarına saygı göstermelidir.

Bu nedenle, Çin ve Arap ülkelerinin pragmatizme bağlı kalmaları ve kültürel alışverişleri istikrarlı bir şekilde geliştirmeleri gerekmektedir. Çin'in KYG'yi ortaya koymasıyla Arap ülkeleri "Doğu'ya bakmaya" başlamış ve Çin-Arap ilişkileri "sırt sırta"dan "yüz yüze"ye dönmüştür. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel alışverişler, KYG'nin iki ucundaki iki gücün eski İpek Yolu ruhunu yeniden canlandırmasını ve karşılıklı olarak yararlı ve uyumlu bir ilişki geliştirmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ajang, G.B. (2012, Mart 6). China and Sudan Relations. https://www.academia.edu/7245398/China_and_Sudan_Relations adresinden alındı.
- Bao, C. (2019). Current situation, foundation and challenges of cultural exchanges between China and Arab countries. *West Asia and Africa*, (1), 140-160.
- CASCf (China-Arab States Cooperation Forum). (2018). Declaration of action for China and Arab countries to jointly build the Belt and Road initiative. <http://www.chinaarabcf.org/chn/lthyj wx/bzjhywj/dbjbzjhy/t1577010.htm> adresinden alındı.
- CASCf 2018-2020 Eylem Planı (Action Plan of the CASCf for 2018-2020). (2018, Temmuz 10). Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu websitesi. <http://www.chinaarabcf.org/chn/lthyjwx/bzjhy/dbjbzjhy/t1577009.htm> adresinden alındı.
- CASCf. (t.y.). Homepage. <http://www.chinaarabcf.org/chn/> adresinden alındı.
- China and Jordan jointly build China Jordan University. (2017, Aralık 6). Wuhan Evening News.
- China has Established 550 Confucius Institutes around the World [شؤون 550 تشييداً لنشأة في العالم]. (2019, Aralık 17). <https://www.chinainarabic.org/?p=49605> adresinden alındı.
- China News Network. (2019, Ağustos 1). Chinese pilgrims spreading Chinese culture in Saudi Arabia. <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1640674030440570418&wfr=spider&for=pc> adresinden alındı.
- China News Network. (2020, Şubat 15). Islamic circles in China: overcoming difficulties and fighting the epidemic. <http://finance.chinanews.com/gn/2020/02-15/9092458.shtml> adresinden alındı.
- CYTS Travel Network. (2018). Report on Chinese citizens' tourism in Africa. <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1610294065260081598&wfr=spider&for=pc> adresinden alındı.
- ÇHC Dışişleri Bakanlığı (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China). (t.y.). Homepage. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ adresinden alındı.
- ÇHC Dubai Başkonsolosluğu (Consulate General of the People's Republic of China in Dubai). (2020, Temmuz 20). Consul General Li Xuhang attended the opening ceremony of Dubai Chinese School. <http://dubai.chineseconsulate.org/chn/xwdt/t1799161.htm> adresinden alındı.
- Çin Dubai Başkonsolosluğu İş Ofisi (Business Office of the Chinese Consulate General in Dubai). (2018). Chinese company wins the bid for Dubai palm island fountain project. <http://www.mofcom.gov.cn/article/i/jyjl/k/201806/20180602754260.shtml> adresinden alındı.
- Çin Kültür ve Turizm Bakanlığı (Ministry of Culture and Tourism of China). (2018). The fourth culture ministers' meeting of China-Arab States Cooperation Forum was held in Chengdu. https://www.mct.gov.cn/whzx/whyw/201810/t20181026_835594.htm adresinden alındı.
- Çin Mısır Büyükelçiliği (Egyptian Embassy in China). (2017, Mayıs 1). Chinese tourists to Egypt increased by 94% year-on-year in 2017. 199IT. <http://www.199it.com/archives/607635.html> adresinden alındı.
- Dil Eğitimi ve İşbirliği Merkezi (Center for Language Education and Cooperation). (t.y.). About Confucius Institutes and Classrooms. http://www.hanban.org/confuciusinstitutes/node_10961.htm adresinden alındı.
- Ding, J. & Chen, J. (2018). On cultural exchanges between China and Middle East countries since the reform and opening up. *Arab World Studies*, (5), 34-35.
- Fjnet. (2009, Ekim 26). Vice President of China-Iran Association: China Arab Muslim exchanges are gradually establishing a normal mechanism. http://www.fjnet.com/gdb/200910/t20091026_139243.htm adresinden alındı.
- Gong, M. & Zhou, L. (2020, Temmuz 14). China-Arab Cooperation in combating epidemic diseases and building a community of common destiny. *People's Daily*.

- Guangzhou Islamic Association Network. (2015, Kasım 8). Delegation of well-known Islamists from Arab countries visited Guangdong. <http://www.gzislam.com/pd.jsp?id=144> adresinden alındı.
- Jointly promote China Arab strategic partnership in the new era. (2019, July 11). People's Daily.
- Ma, L. (2015). Comparative advantages of China's "Silk Road strategy" and Islamic Silk Road cultural exchange. *World Religious Culture*, (1).
- Netease Airlines. (2018). Atihad Airlines has established a cooperative relationship with Jiangsu Overseas cooperative investment company. <http://news.163.com/air/18/0720/17/DN632C-5F00018106.html> adresinden alındı.
- People's Net. (2019). China-Arab Tourism Cooperation Forum will be held in Beijing to discuss China-Arab cultural and tourism institutional cooperation. <http://bj.people.com.cn/n2/2019/1120/c233080-33560418.html> adresinden alındı.
- Pew Research Center. (2011). The Future of the Global Muslim Population. Projections for 2010 – 2030 (January 2011). Washington, D. C.: Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life. <http://www.pewforum.org/files/2011/01/FutureGlobalMuslimPopulation-WebPDF-Feb10.Pdf> adresinden alındı.
- Pivac, D. Z. (2015, Mayıs 1). The trail less travelled. *BQ Magazine*. <http://www.bq-magazine.com/industries/hospitality/2015/05/halal-tourism-in-the-gcc> adresinden alındı.
- Sky News Arabia. (2019, Temmuz 22). "عقوت تارامال" زوي ن ياكس. "ني صال عم مهافت ةرك ذمو ةي قافتا ١٦", [The UAE Signs 16 Agreements and Memoranda of Understanding with China]. <https://www.skynewsarabia.com/business/1269972-تارامال-عقوت-١٦-عقوت-مهافت-ةرك ذمو-ةي قافتا-16> adresinden alındı.
- Sun, D. (2020). The multiple Arab worlds. *Globe*, (18).
- Şanghai Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü & CASCF Araştırma Merkezi (Middle East Studies Institute of Shanghai International Studies University & Research Center of CASCF). (2018). Jointly Building "Belt and Road", and promoting the new starting point of collective cooperation between China and Arab countries: Achievements and prospects of CASCF. <http://www.chinaarabcf.org/chn/zagx/lttd/P020180614580301500634.pdf> adresinden alındı.
- Wang L. (2018, Şubat 2). China-Arab tourist exchanges and the broad prospects for development (Part I), *China Tourism News*.
- Wang, L. (2017). Morocco becomes a "dark horse" for China's outbound tourism, *China's Foreign Trade*, (12).
- Wu, D. & Tang, J. (2019). How do Chinese popular dramas become popular in the Arab world? https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_2966774 adresinden alındı.
- Xi, J. (2018a, Temmuz 10). President Xi Jinping's speech at the opening ceremony of the eighth Ministerial Conference of China-Arab States Cooperation Forum. <http://cpc.people.com.cn/n1/2018/0710/c64094-30138530.html> adresinden alındı.
- Xi, J. (2018b, Temmuz 11). Work hand in hand to promote the strategic partnership between China and Arab countries in the new era: Speech at the opening ceremony of the eighth ministerial conference of China-Arab states cooperation forum. *People's Daily*.
- Xing, L. (2019). Cultural exchange and the construction of a community with a shared future for mankind. *International Issue Studies* (6).
- Xinhuanet. (2018, Şubat 2). Morocco expects to attract 500000 Chinese tourists every year by 2020. http://www.xinhuanet.com/world/2018-02/02/c_1122356393.htm adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2019a, Ağustos 29). 364 Egyptian students who have won Chinese government scholarships are about to study in China. http://www.xinhuanet.com/2019-08/29/c_1124934190.htm adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2019b, Aralık 17). سويش وف نو ك ده عم ن ي ش دت ني ط س ل ف ي ف ة ر م ل و آل ي ن ي ص ل [Inauguration of the Chinese Confucius Institute for the first time in Palestine]. http://arabic.news.cn/2019-12/17/c_138638145.htm adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2019c). Lebanese Tourism Minister: looking forward to more Chinese tourists. <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1643547551106853679&wfr=spider&for=pc> adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2019d) The number of Chinese tourists to Dubai increased by 12% in 2018. http://www.xinhuanet.com/world/2019-02/25/c_1124159883.htm adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2020, Temmuz 6). The ninth ministerial meeting of the China-Arab States Cooperation Forum., 2020. http://www.xinhuanet.com/2020-07/06/c_1126203634.htm adresinden alındı.
- Zhao, H. (2012). On the "China-Arab States Cooperation Forum" promoting the demand and training of Arabic talents in Northwest China. *China Informatization*, (24).
- Zhou, L. (2010). Foreign cultural exchanges and China's new diplomacy. Beijing: Culture and Art Press.